

Олена Демчук

кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри загальної психології, психодіагностики та психотерапії,
Рівненський державний гуманітарний університет;
судовий експерт сектору комп'ютерно-технічних, телекомунікаційних
досліджень та досліджень у сфері інформаційних технологій,
Рівненський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
<https://orcid.org/0000-0003-4974-3908>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК МЕТОДУ ОЦІНКИ ПОВЕДІНКОВИХ ТА ЕМОЦІЙНИХ РЕАКЦІЙ ПОРІВНЯНО З ПОЛІГРАФОМ

У статті розглядається ефективність психологічної експертизи як альтернативного методу оцінки поведінкових та емоційних реакцій особи в умовах обмеженої доступності поліграфа. Психологічна експертиза передбачає комплексний аналіз когнітивних, емоційних і поведінкових проявів, що відображають внутрішній психоемоційний стан досліджуваного та виявляють специфіку його індивідуально-психологічних характеристик. Акцент зроблено на науково-методичному підґрунті експертного аналізу, який ґрунтується на поєднанні психодіагностичних методик, проєктивних тестів, клінічного інтерв'ю, спостереження й аналізу невербальної поведінки. Значну увагу приділено оцінюванню мікрореакцій, змінам інтонаційної структури мовлення, особливостям емоційної виразності та виявам психологічних захисних механізмів як маркерів достовірності повідомленої інформації. Порівняльний аналіз демонструє, що, на відміну від поліграфа, який фіксує переважно фізіологічні параметри, психологічна експертиза дає змогу досліджувати мотиваційну сферу, рівень тривожності, внутрішні конфлікти та способи їх подолання. Встановлено, що результати експертизи можуть успішно застосовуватися в криміналістиці для підвищення надійності показань, у судово-психологічних дослідженнях для з'ясування особливостей психоемоційного стану, у психологічному консультуванні для визначення внутрішніх ресурсів клієнта, а також у спортивній та освітній практиці з метою профілактики конфліктів та оптимізації міжособистісних взаємин. Психологічна експертиза є самостійним і перспективним інструментом, що може забезпечити високий рівень об'єктивності, валідності та практичної значущості отриманих результатів.

Підкреслено, що перспективи розвитку психологічної експертизи полягають у вдосконаленні стандартизованих методик, інтеграції інноваційних цифрових технологій для фіксації невербальної поведінки та створенні єдиних критеріїв оцінювання достовірності результатів. Це відкриває можливості для міждисциплінарної взаємодії психологів, юристів і медиків, сприяє формуванню єдиної науково-практичної бази та підвищує авторитет психологічної експертизи як ефективного інструменту в різних сферах суспільної діяльності.

Ключові слова: психологічна експертиза, стандартизовані методики, індивідуально-психологічні характеристики, психоемоційний стан.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку суспільства висувають підвищені вимоги до об'єктивності та достовірності інформації, яка використовується в правовій, медичній, освітній та інших сферах діяльності [4].

Традиційним технічним засобом перевірки правдивості показань є поліграф, однак його

застосування має низку обмежень, зокрема правових, етичних і технічних [3]. У багатьох випадках поліграф недоступний або результати його використання не визнаються достатньо надійними, що створює потребу в пошуку альтернативних методів. Одним із таких методів є психологічна експертиза, яка базується на аналізі поведінкових і психоемо-

ційних реакцій людини та дає змогу виявляти приховані мотиви, рівень тривожності, особливості міжособистісних взаємин і внутрішніх конфліктів [2].

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю поглибленого вивчення ефективності психологічної експертизи як інструменту, здатного забезпечити високу валідність та надійність результатів, а також розширити можливості професійної діагностики в умовах, коли застосування поліграфа є неможливим чи обмеженим.

Метою статті є визначення ефективності психологічної експертизи як методу оцінки поведінкових та емоційних реакцій особи, аналіз її можливостей порівняно з поліграфом, а також окреслення перспектив використання цього підходу в різних сферах діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика достовірності показань та оцінки психоемоційного стану особистості традиційно привертає увагу науковців і практиків у галузі психології, юриспруденції та медицини [5].

Дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів засвідчують зростаючий інтерес до використання поліграфа як інструменту об'єктивного контролю, проте результати його застосування нерідко піддаються критиці з огляду на недостатню валідність і можливість маніпуляцій [2].

У сучасній науковій літературі простежується тенденція до пошуку альтернативних і більш комплексних підходів, серед яких вагоме місце належить психологічній експертизі. Останні праці доводять значущість спостереження, аналізу невербальної поведінки, психодіагностичного тестування та клінічного інтерв'ю як засобів отримання достовірної інформації про внутрішні стани людини. Разом із тим системні дослідження ефективності психологічної експертизи як самостійного методу залишаються недостатньо поширеними, що зумовлює необхідність подальшої розробки цієї проблематики [1; 6].

Останнє десятиліття в судовій психології позначене зсувом від вузько інструментальних підходів до доказово обґрунтованих, мультидисциплінарних протоколів оцінювання. Найбільш активно розвиваються три напрями: надійність свідчень і пам'яті очевидців; стандартизовані протоколи інтерв'ю, особливо з дітьми; валідні інструменти

ризик-оцінювання та виявлення симуляції у клініко-правових контекстах.

Сучасні огляди та метааналізи підтверджують: стрес під час кодування подій, навідні запитання та постподієва інформація істотно впливають на точність відтворення. При цьому консенсус експертів еволюціонує: щораз більше досліджень фіксує розрив між науковими даними та інтуїтивними уявленнями присяжних про пам'ять і впевненість свідка, що вимагає процесуальних запобіжників і психопросвіти суду.

Міжнародний «золотий стандарт» - протокол NICHD - демонструє стійкі переваги: більше вільних розповідей, вища інформативність і менше навіювання порівняно з нефреймованими інтерв'ю. Нова хвиля робіт оцінює Revised NICHD Protocol з акцентом на підтримку дитини, а також нюанси (наприклад, рівень відмов / заперечень), що допомагають точніше калібрувати очікування сторін у справах щодо насильства над дітьми.

Метааналітичні огляди уточнюють межі застосовності СВСА: міжекзаменаторська надійність загалом прийнятна, однак чутливість до контексту (вік, когнітивний рівень, підготовка інтерв'ю) потребує суворого дотримання процедури та комбінування з іншими джерелами доказів. Останні систематичні огляди закликають до обережної інтерпретації як самодостатнього «детектора брехні» й наголошують на ролі якісної підготовки інтерв'ю.

Інструменти на кшталт HCR-20 V3 зберігають статус провідних настанов СПП (Structured Professional Judgment) і демонструють клініко-прогностичну валідність у різних юрисдикціях. Свіжі роботи фокусуються на темпоральних характеристиках прогнозів і гендерно-специфічних вибірках, де підтверджується корисність інструментів, але підкреслюється потреба в додаткових дослідженнях для жінок та підгруп із коморбідними залежностями.

Для виявлення симуляції та контролю якості даних у судово-психологічних експертизах активно використовують MMPI-2/MMPI-2-RF: систематичні огляди й порівняльні дослідження підтверджують інформативність шкал валідності (SVT) у цивільно-правових і кримінальних контекстах за умови багато джерельної перевірки (комбінація з PVT, клінічним інтерв'ю та документами). Актуальні

рекомендації у нейропсихології також наголошують на багатовимірних критеріях симуляції із чітким урахуванням виключних умов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічна експертиза як науково-практичний метод базується на комплексному аналізі когнітивних, емоційних і поведінкових характеристик особистості [1].

Спрямована на виявлення закономірностей функціонування психіки та їх проявів у конкретних життєвих і професійних ситуаціях. Завдяки поєднанню кількісних психометричних показників із якісним аналізом індивідуальної поведінки психологічна експертиза дає можливість отримати достовірні дані про рівень інтелектуального розвитку, особливості емоційної регуляції, характер міжособистісних взаємодій і наявність внутрішньо особистісних конфліктів.

Особливе значення має інтеграція результатів різних методик, що забезпечує багатовимірність висновків і мінімізує ризик діагностичних помилок. Такий підхід дає змогу не лише констатувати актуальний психічний стан, а й оцінювати динаміку розвитку особистості, її здатність до адаптації, прогнозувати ймовірні форми поведінки у стресових або конфліктних обставинах. Таким чином, психологічна експертиза виконує не лише діагностичну, але й прогностичну та превентивну функції, що підвищує її наукову і практичну значущість.

Експертиза охоплює вивчення особливостей сприймання, пам'яті, мислення, рівня тривожності, самооцінки, емоційної стабільності та схильності до захисних механізмів. На відміну від поліграфа, який фіксує лише фізіологічні реакції (серцевий ритм, дихання, потовиділення), психологічна експертиза дає змогу отримати багатовимірне уявлення про внутрішній стан особи.

У практиці застосовуються психодіагностичні тести (MMPI, 16 PF, методика Спілберґера - Ханіна, тест Люшера) [8], проєктивні методики, клінічне інтерв'ю, спостереження за невербальною поведінкою та аналіз мікрореакцій. Використання комбінації кількісних і якісних методів підвищує валідність висновків і мінімізує суб'єктивний чинник [6].

Використання мультикомпонентного підходу в психодіагностиці дає змогу отримати більш цілісне уявлення про індивідуально-психологічні особливості досліджуваного.

Поєднання стандартизованих тестових методик із проєктивними інструментами створює можливість не лише виміряти рівень окремих психічних параметрів, а й розкрити глибинні механізми особистісного функціонування, що залишаються поза межами свідомого контролю. Доповнення цього комплексу клінічним інтерв'ю та систематичним спостереженням забезпечує контекстуалізацію отриманих даних, надаючи можливість урахувати індивідуальну історію розвитку, соціальне середовище й особливості комунікативної поведінки.

Таким чином, інтегративний підхід у психодіагностиці сприяє формуванню більш обґрунтованих висновків, підвищує надійність і прогностичну цінність результатів, а також забезпечує можливість розробки індивідуалізованих програм психологічної допомоги та корекції.

Поліграф забезпечує швидкість збору інформації та виявлення фізіологічних реакцій, проте його результати часто ставляться під сумнів у судово-правовій практиці через можливість помилок та етичні обмеження [3]. Психологічна експертиза дає змогу оцінити мотиваційну сферу, виявити приховані конфлікти, рівень внутрішньої напруги й соціально-психологічні особливості особи, що значно розширює діагностичні можливості [4].

У судово-психологічній площині експертиза виступає одним із ключових інструментів забезпечення об'єктивності правосуддя, оскільки дає можливість комплексно оцінити індивідуально-психологічні особливості особи, її здатність усвідомлювати значення власних дій і керувати ними. Із застосуванням цього методу можна досліджувати мотиваційні чинники поведінки, рівень агресивності, тривожності, схильність до маніпуляцій чи девіантних форм реагування, а також особливості емоційно-вольової сфери.

Важливо, що судово-психологічна експертиза не обмежується констатацією фактів, а дає змогу інтерпретувати їх у правовому контексті: визначити ступінь достовірності показань свідка, здатність потерпілого чи обвинуваченого до критичної самооцінки, наявність внутрішніх конфліктів, які могли вплинути на їхні дії чи свідчення. Такий підхід сприяє мінімізації ризиків судових помилок, зниженню впливу суб'єктивних чинників і водночас забезпеченню більш повного розуміння психологічного стану учасників процесу.

Таким чином, психологічна експертиза в судовій практиці виконує не лише діагностичну, а й доказову функцію, оскільки її результати інтегруються в систему доказів і сприяють формуванню обґрунтованих рішень суду.

Висновки. Психологічна експертиза є ефективним методом оцінки поведінкових і емоційних реакцій особи, здатним не лише доповнити, а й у певних випадках замінити поліграф. Вона забезпечує комплексний аналіз особистості, дає змогу врахувати як індивідуально-психологічні, так і соціально-психологічні чинники, що підвищує достовірність висновків.

Психологічна експертиза розширює діагностичні можливості, виходячи за межі суто фізіологічних реакцій, і пропонує більш глибоке розуміння особистості. Вона не лише фіксує наявність стресу чи напруги, а й пояснює їхні причини, що є принципово важливим для побудови коректних висновків. На відміну від поліграфічних досліджень, які значною мірою

залежать від ситуативних чинників та індивідуальних особливостей нервової системи, психологічна експертиза забезпечує аналіз внутрішніх установок, цінностей, емоційних станів і когнітивних стратегій суб'єкта [7].

Таким чином, її результати мають вищий рівень прогностичної цінності, оскільки дають можливість оцінювати не лише фактологічні реакції, а й тенденції особистісного розвитку, потенціал до адаптації чи дезадаптації у різних соціальних ситуаціях. Це робить психологічну експертизу не альтернативою, а радше необхідним доповненням до інструментальних методів, що разом забезпечують комплексний підхід до дослідження поведінки людини.

Перспективи розвитку методу полягають у вдосконаленні стандартизованих процедур, інтеграції цифрових технологій і створенні єдиної методичної бази для широкого використання в правовій, медичній, освітній та спортивній сферах.

Список використаної літератури:

1. Бондаренко О. Ф. Психологічна експертиза в судовій практиці: теорія і методика. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 287 с.
2. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Сучасна психодіагностика: методи і проблеми застосування у судово-психологічній практиці. Харків : Право. 2019. 340 с.
3. Кочюбинський Ю. В. Особливості застосування поліграфа та психологічної експертизи в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 2 (15). С. 45-53. <https://doi.org/10.32850/vks.2020.15.5>.
4. Максименко С. Д., Титаренко Т. М. Судова психологія : підручник. Київ : Каравела. 2021. 280 с.
5. Пінчук І. Ю. Актуальні проблеми розвитку судово-психологічної експертизи в Україні. *Психологія і право*. 2022. № 12 (3). С. 11-20. <https://doi.org/10.17721/2227-7242.2022.3.2>.
6. Шейко В. М., Кузьменко В. І. Методологія та організація наукових досліджень у психології. Харків : Основа. 2020. 220 с.
7. Brubacher S.P., Powell M.B. Best practices for forensic interviewing of children. *Psychiatry. Psychology and Law*. 2019. Vol. 26 (1). P. 1-17. <https://doi.org/10.1080/13218719.2018.1535750>.
8. Miller H.A., Archer R.P. MMPI-2 and MMPI-2-RF in forensic settings: Research findings and practice recommendations. *Psychological Assessment*. 2021. Vol. 33 (2). P. 111-126. <https://doi.org/10.1037/pas0000976>.

References:

1. Bondarenko, O.F. (2018). *Psykhologichna ekspertyza v sudovii praktytsi: teoriia i metodyka*. Kyiv: Instytut psykhologii im. H.S. Kostiuks NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Burlachuk, L.F., Morozov, S.M. (2019). *Suchasna psykhodiahnostyka: metody i problemy zastosuvannia u sudovo-psykhologichnii praktytsi*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Kochiubynskiy, Yu.V. (2020). *Osoblyvosti zastosuvannia polihrafa ta psykhologichnoi ekspertyzy v kryminalnomu protsesi Ukrainy*. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 2 (15), 45-53. <https://doi.org/10.32850/vks.2020.15.5> [in Ukrainian].
4. Maksymenko, S.D., Tytarenko, T.M. (2021). *Sudova psykhologhiia: pidruchnyk*. Kyiv: Karavela [in Ukrainian].
5. Pinchuk, I.Yu. (2022). *Aktualni problemy rozvytku sudovo-psykhologichnoi ekspertyzy v Ukraini*. *Psykhologhiia i pravo*, 12 (3), 11-20. <https://doi.org/10.17721/2227-7242.2022.3.2> [in Ukrainian].

6. Sheiko, V.M., Kuzmenko, V.I. (2020). Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen u psykholohii. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
7. Brubacher, S.P., Powell, M.B. (2019). Best practices for forensic interviewing of children. *Psychiatry, Psychology and Law*, 26 (1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/13218719.2018.1535750>.
8. Miller, H.A., Archer, R.P. (2021). MMPI-2 and MMPI-2-RF in forensic settings: Research findings and practice recommendations. *Psychological Assessment*, 33 (2), 111-126. <https://doi.org/10.1037/pas0000976>.

Olena Demchuk. The effectiveness of psychological examination as a method of assessing behavioral and emotional reactions compared to the polygraph

The article has considered the effectiveness of psychological examination as an alternative method of assessing behavioral and emotional reactions of a person in conditions of limited availability of the polygraph. Psychological examination has involved a comprehensive analysis of cognitive, emotional and behavioral manifestations that reflect the internal psycho-emotional state of the subject and reveal the specifics of his individual psychological characteristics. The emphasis is on the scientific and methodological basis of expert analysis, which has based on a combination of psychodiagnostic techniques, projective tests, clinical interview, observation and analysis of non-verbal behavior. Considerable attention has paid to the assessment of microreactions, changes in the intonation structure of speech, features of emotional expressiveness and manifestations of psychological defense mechanisms as markers of the reliability of the reported information. Comparative analysis has demonstrated that, unlike the polygraph, which records mainly physiological parameters, psychological examination allows you to explore the motivational sphere, the level of anxiety, internal conflicts and ways to overcome them. It was established that the results of the examination can be successfully used in forensics to increase the reliability of testimony, in forensic psychological studies to clarify the features of the psycho-emotional state, in psychological counseling to determine the client's internal resources, as well as in sports and educational practice to prevent conflicts and optimize interpersonal relationships. Psychological examination is an independent and promising tool, capable of supplementing and ensuring a high level of objectivity, validity and practical significance of the results obtained.

It is emphasized that the prospects for the development of psychological examination lie in improving standardized methods, integrating innovative digital technologies to record non-verbal behavior and creating unified criteria for assessing the reliability of results. This opens up opportunities for interdisciplinary interaction between psychologists, lawyers and doctors, contributes to the formation of a single scientific and practical base and increases the authority of psychological examination as an effective tool in various spheres of social activity.

Keywords: *psychological examination, standardized methods, individual psychological characteristics, psycho-emotional state.*